

İBADET

Allah’a karşı sevgi ve saygı ile O’nun rızasına yönelik duygu, düşünce ve davranışlar için kullanılan terim.

Kelime olarak Arapça *abd* kökünden gelen ve “boyun eğme, alçak gönüllülük, itaat, tapınma, kulluk” gibi anlamları içeren *ibadet*, terim olarak insanın Allah’ın rızasını kazanmak üzere O’na yönelik gösterdiği tutum ve davranışların bütünü olarak tanımlanabilir. Bu tanım hem din tarafından belirlenmiş ve yapılması istenen belirli ve düzenli bazı tutum ve davranışları hem de Allah rızasına yönelik olarak yapılan her türlü tutum ve davranışları, hatta düşünce ve niyetleri de içermektedir. Buna göre ibadet insanın Allah’a kul olma bilincinin bir tezahürü, imanın hayata yansıyan yönü olarak görülebilir.

İbadetle yakın ilişkisi bulunan *kul olma*, *kulluk bilinci*, ibadetlerin insanın kimlik ve şahsiyeti üzerindeki etkisi açısından önemlidir. Kulluk bilinci, insanın hayatını Allah’a sevgi, saygı ve itaat bilinci çerçevesinde şekillendirmesi ve sürdürmesi anlamını taşımaktadır. İslam’da kulluk bilincinin oluşabilmesi için öncelikle kişinin hür iradeye sahip olması, hür irade ile zihnini hür bırakarak Allah’ı tanımaya ve anlamaya çalışması ve bu sürecin neticesinde yine hür iradeyle Allah’a sevgi ve saygıyla bağlanarak itaati tercih etmesi istenmektedir. Söz konusu tercihin gerçekleşmesi için insanın Allah’ı tanıması, aklını ve iradesini doğru bilgi ışığında sağlıklı kullanması beklenmektedir. Dolayısıyla İslam açısından kulluk bilinci; hür irade ve aklın, doğru bilgi rehberliğinde Allah’ı aklen ve kalben tanıması sonucu O’na itaat ederek bağlanması anlamına gelmektedir.

Kur’an-ı Kerim’e göre insanın yaratılış amacıyla kulluk bilinci doğrudan ilişkilidir: “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım” (Zâriyât 51/56). Ayetten hareketle insanın yaratılışının temel amacı “kulluk” olarak tespit edildiğinde, insanın ibadet kelimesinin anlamını daha geniş çerçevede düşünmek mümkündür. Buna göre kulluk kavramı bir bilinci ifade etmektedir. Bu bilinç, insanın Allah karşısındaki konumunu, tavır ve duruşunu ifade eder. İnsanın her anında, yaptığı her işte, her duygu ve düşüncesinde Allah’ın rızasını gözetmesidir. Dolayısıyla kulluk bilinci belli zamanlarda ve şekillerde gerçekleştirilen uygulamalardan ziyade insanın dünya hayatının her anını kapsayan sorumluluğunun farkında olması ve gereklerini ye-

rine getirmesidir denilebilir. İslam, iyilik adına yapılan her işi ibadet olarak kabul ederek bu kavramı sadece belirli zamanlara has kılmamıştır. Bu durum kulluk bilincinin hayatın her alanına yayılması ve canlı tutulması anlamını taşır. İnsan kulluk bilinci çerçevesinde yükümlüklerini Allah ile ilişkisinde, diğer insanlarla ilişkisinde, varlıkla ilişkisinde ve kendisiyle ilişkisinde yerine getirmek durumundadır. Bu dört boyutlu ilişkinin sağlam bir zeminde kurulması ve sürdürülebilmesi için temel alınması gereken esaslar arasında ise sevgi, adalet, takva, kul hakkı, merhamet gibi değerler yer almaktadır.

İbadet kavramının bir değer olarak ihsan kavramıyla doğrudan bağı vardır. İhsan kavramı terim olarak hadislerde “Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmek” anlamını taşımaktadır (Buhârî, “İman”, 37; Müslim, “İman”, 1,5). Kelime anlamı itibarıyla “bir işi en iyi biçimde yapmak” mânası da bulunmaktadır. Bu anlamlarıyla ihsan, ibadetin insana kazandırması beklenen ahlakî duruşu ifade etmektedir. Bu duruşa göre Allah’ı görür gibi ibadet eden bireyin aynı zamanda yaptığı işi en iyi biçimde yapan kişi olması gerektiği de ifade edilebilir.

İslam’da kulluk bilincinin bir yansıması olarak ibadetler, insanın Allah ile vasıtasız iletişimini de ifade etmektedir. Bu durum insanın inanç ve anlam dünyasının inşasında başkasının tahakkümünü reddetmesine zemin hazırlamaktadır.

Yine İslam, hac dışındaki ibadetler için belirli bir mekân şartı koymamış, mesela namaz için bütün yer yüzünü mescit kabul ederek ibadet kavramının mahiyetini mekân açısından oldukça geniş tutmuştur. Bu durum ibadetin hayatın içine nüfuz edebilmesi olgusunu beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda mekana ve tabiata saygı bilincini de gerekli kılmaktadır.

İbadetlerin öğretime konu edilmeleri iki açıdan söz konusudur. Birincisi, ibadetlerin nasıl yapılacaklarının öğretilmesi; ikincisi ise taşıdıkları değerlerin aktarılmasıdır.

İbadetlerin nasıl yapılacaklarının öğretilmesi, ibadetlerin şeklen hayata geçirilmesidir. Bu husus insanın bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişiminin desteklenmesi bakımından önemlidir. Mesela namaz öğretiminde çocuğun bir taraftan psikomotor gelişimi çerçevesinde beden koordinasyonunu sağlamasına diğer taraftan etrafı ile ilgisini keserek namaza odaklanmasının sağlanmasıyla bilişsel ve duyuşsal gelişimine katkıda bulunmak mümkündür. Dolayısıyla ibadetler inanan insanın hayatındaki etkileri açısından ayrı bir anlam kazanmaktadır.

İbadet öğretiminin niteliği, ibadetlerin amaçlarının hayata geçirilebilmesini ve inanan insanın maddi ve manevi gelişimine katkıda bulunabilmelerini belirle-

mektedir. Sağlıklı bir ibadet öğretiminin gerçekleştirilebilmesi için dikkate alınması gereken bazı esaslar söz konusudur. Bu esasların en önemlilerinden biri gelişim psikolojisinin dikkate alınmasıdır. Buna göre ibadet öğretiminin çocukluk döneminden başlamak üzere bireyin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimine uygun düzeyde gerçekleştirilmesi önemlidir.

İbadet öğretiminde aile başta olmak üzere olumlu örneklerin varlığı da gereklidir. Bu bağlamda ibadetlerin taşıdığı değerlerin öncelikle öğretici ve eğiticiler tarafından hayata geçirilmiş olması önemlidir.

İbadet öğretiminde zorlayıcı ve suçlayıcı bir üslubun kullanılmasının öğretim alan bireylerin ibadetlere mesafeli yaklaşımlarına yol açması beklenen bir sonuçtur.

İbadet öğretiminde yöntem çeşitliliğine yer verilmesi öğretim sürecinin verimli olması açısından önemlidir. Buna göre ibadetlerin gerek taşıdıkları anlam ve değerleri üzerinde düşündüren gerekse uygulanmalarını kolaylaştıran yöntemlerin seçilmesi öğretim sürecini olumlu etkileyecektir.

İbadetin insanın bireysel ve sosyal hayatına etkisini gösteren en önemli unsurlar arasında taşıdıkları değerler yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında her bir ibadetin bir okul veya eğitim alanı olduğunu söylemek de mümkündür. Türk toplumunun değer sistemine tesiri açısından İslam dininin vazettiği taabbüdî ibadetlerin taşıdığı bazı değerleri ve ilkeleri şu şekilde ele almak mümkündür:

Namaz, İslam dininin önemle üzerinde durduğu ibadetlerden biridir. Bu etkiyi toplumun yaşamında ve kültüründe çeşitli şekillerde görmek mümkündür. Namaz ibadeti, zaman kavramına, zamanlamaya ve günün planlanmasına dair disiplin kazandıran bir ibadettir. Zira vakit, namazın en önemli şartlarından biridir. Bir dakika geçmesi dahi namazın vaktinde kılınmamış olması anlamına gelir. Zaman yönetimi ve zamana özen göstermek açısından namazın insana önemli bir bilinç kazandırdığı söylenebilir.

Namaz ibadetinin kazandırdığı bir diğer değer ise temizliktir. Hem beden hem de ruhen namaza hazır olmayı ifade eden abdest ile beden temizliğinin yanında, kişinin ruhsal anlamda da arınmaya hazır olması, kötü düşünce ve davranışlardan uzak durmaya çalışması, kötü söz söylemekten kaçınması gerekir. Abdest alarak ibadete başlamanın temel hedeflerinden biri de budur.

İslam dininin bütün ibadetler için gerekli kıldığı bir diğer önemli unsur ise niyettir. Niyet etmek, sıkça vurgulanan ve birçok insanın gerçekleştirmede zorlandığı bir durumu veya değeri, “farkındalığı” sağlamaya yardımcı olan temel unsurlardan biridir. Niyet, kişinin yaptığı işin anlamını, bunu yaparken

kendi durumunu ve sorumluluğunu idrak etmesi demektir. İbadet, bu idrakin kişide yerleşmesi ve her hareketine hâkim olması anlamına gelmektedir.

Bir irade eğitimi niteliği taşıyan oruç ibadeti ise kişinin yalnızca bedensel istek ve ihtiyaçlarından uzak durması anlamına gelmez. Ahlakî açıdan da kendini kontrol altında tutmasını gerektirir. Yani içsel bir denetimin, irade eğitiminin gerçekleşmesini hedefler. Bu sebeple, oruç tutan kişinin başkalarına kötülük yapmaktan, insanları incitmekten ve genel olarak söz ve kötü davranışlardan uzak durması gerekir. Bu anlayış çerçevesinde oruç toplum içerisinde farklılıklarla bir arada yaşama kültürünün sosyal dayanışma ve empati duygusunun gelişmesine de imkân sağlar. Aynı zamanda kişinin hem bedensel hem de duygusal kontrolünü güçlendirmesine zemin kurar.

Türk kültüründe çocukları oruca zorlamadan alıştırmak ve çocukların beraberce yapılan bu ibadete katılma isteklerini desteklemek doğrultusunda bazı yöntemler geliştirilmiştir. Bunun en önemli örneği “tekne orucu”dur. Genellikle sahura kalkan çocukların öğlen vaktine kadar yani yarım gün oruç tutmaları anlamına gelen bu oruç, çocuğun bedensel gücünü zorlamadan ibadeti tecrübe etmesine imkân tanıyan bir yöntem olarak dikkat çekicidir. Bunun yanında Ramazan ayının ve oruç ibadetinin paylaşmayı teşvik eden yönü Türk kültüründe dış kirası, askıda pide gibi uygulamaların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.

Birçok milletten müslümanın bir araya gelmesine vesile olan önemli bir ibadet de hac ibadetidir. Bu ibadet, farklılıklardan birliğe doğru ilerleyebilmenin ve farklılıklar içinde ortak noktaları bulabilmenin en önemli yollarından biridir. Hac ibadetinde doğal çevreye saygıyı ve şehir adabını insana kazandıran bir nitelik de söz konusudur (bk. Hac).

İslam dininin sosyal dayanışma ve yardımlaşmaya verdiği büyük önemin bir ifadesi olarak kabul edilen zekât ibadeti, bu anlayışın hayata geçirilmesi ve toplumsal bütünleşme açısından toplum hayatında çok önemli bir yere sahip olmuştur. Zekâtın önemi ilk olarak ihtiyaç sahiplerinin gözetilmesi, bu konuda hassasiyetin kazandırılması açısından dikkate değerdir. Var olanın malında yok olanın hakkını gözetmeyi hedefleyen bu ibadet, sosyal adalet ve dayanışmanın güçlendirilmesine katkıda bulunur. O sebeple, adalet kavramının bir değer olarak aktarılmasında önemli bir rol oynar. Bunun yanında Ramazan ayının ve oruç ibadetinin paylaşmayı teşvik eden yönü Türk kültüründe dış kirası, askıda pide gibi uygulamaların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.

Zekât “haksız kazanç” konusuna dair bir bilinç ka-

zandırır. “Malın haksız kazançtan temizlenmesi” ve “olanın malında olmayanın hakkını gözetme” prensipleri kişinin ne kazandığının değil, nasıl kazandığının önemli olduğunu ve iş ahlakına dikkat edilmesi gerektiğini vurgular. Türk kültüründe “helal lokma” kavramının bu prensibi de ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Özellikle malî ibadetler söz konusu olduğunda gözetilmesi istenen belli adaplar mevcuttur. Bu adapların başında, ihtiyaç sahibini rencide etmemek, yapılacak iyiliği uygun olmayan bir davranışla gölgelememek esas kabul edilir. Bu tutum, başkalarına karşı duyarlı olma meziyetini kazanma açısından önemlidir.

İslam’da ibadet konusu, örgün öğretimde din derslerinin en temel konuları arasında yer almaktadır. İbadetlerin sınıf düzeyinde işlenişinde öncelikle öğrencinin seviyesinin dikkate alındığı ifade edilebilir. Buna göre ilköğretim düzeyinde genellikle oruç, namaz, zekât gibi ibadetlerin yer aldığı, kurban ibadetine ayrı bir başlık olarak daha ziyade ortaokul ve ileri düzeylerde yer verildiği görülmektedir. İlköğretim düzeyinde ise farklı ibadetlerin içerisinde kısaca temas edildiği söylenebilir. Müfredatta ibadetler hem uygulama biçimleri hem de ibadet bilinci ile bireysel ve sosyal kazanımlar çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır. İbadetlere ayrı üniteler halinde yer verilmeden önce ibadet kavramına da ünite başlığı halinde değinildiği görülmektedir. Yine müstakil olarak ibadetler konusuna girilmeden ibadetlere hazırlık açısından temizlik konusunun ele alındığı dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Bölükbaş, Ali Haydar. “İslam Hukuk Kitaplarında İbadet-Ahlak İlişkisi Bağlamında İbadetlerin Kazandırmak İstedığı Ahlakî Değerler”. *Olağandışı Dönemlerde Ahlak ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik*. Konya 2021, I, 347-366.
- Daryal, Ali Murat. *Kurban Kesmenin Psikolojik ve Metafizik Temelleri*. İstanbul 2017.
- Gürer, Banu. *Din Derslerinde İbadet Öğretimi*. İstanbul 2024.
- a.mlf. “Din Eğitiminde Bir Değer Olarak ‘Kul Hakkı’ Kavramı: İmam Hatip Liseleri Meslek Dersleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. sy. 44 (2013), s. 205-246.
- a.mlf. “Ailede Din ve Ahlak Eğitimi”. *Aile Yazıları*/7. Ankara 2015, s. 65-78.
- a.mlf. “Çevre Ahlakı Kapsamında Bir Değer Olarak ‘Adalet’in Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Din ve Çevre Sempozyumu*. İstanbul 2008, s. 361-367.
- İbn Manzûr. *Lisânü’l-Arab*. C. V, X, Beyrut t.y.
- Köylü, Mustafa (ed.). *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*. Ankara 2015.
- Sinanoğlu, Mustafa. “İbadet”. *DİA*. 1999, XIX, 233-235.
- Tirmizî, Hakim Ebu Abdullah. *Kulluk Bilinci ve Namaz*. çev. E. Arpa. Ankara 2018.
- Yaka, Eyüp. “Kur’ân Perspektifinden Mesnevî’de Mevlânâ’nın Kulluk Anlayışı”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. sy. 16 (2006), s. 125-149.